

Zala megye földrajzi nevei

Kiadja Zala megye tanácsának végrehajtó bizottsága. Zalaegerszeg, 1964. 737 l.

Ha a magyar megyék névsorában ma az utolsó helyet is foglalja el Zala megye, abban az áldozatkészségben és tudományoszeretben mindenesetre első volt megyéink között, hogy elsőnek végeztetett területén rendszeres helynévgyűjtő munkát, és a nagyértékű anyagot elsőnek adta ki ebben a hatalmas foliókötetben. A megyének ma 260 községe van. Egy-egy községre átlagban 70—100 név jut, és a kötet földrajzi név anyaga így megközelíti a negyedmilliót. Mivel az ország területén ma valamivel több, mint 3200 község van, akkor a községek számát tekintve Zala megye e számnak mintegy 8 %-át teszi ki. Zala megyét a községek száma szempontjából csak Baranya és Borsod mülja felül és Veszprém éri el. Megyéink közül történeti szempontból azért is különösen fontos éppen Zala, mert egyike azon kevés megyénknek, ahol nagyjából megmaradtak az Árpádok korában települt községek, ahol a török hódoltság nem irtotta ki a lakosság jelentékeny részét, tehát a helynevek folytonosságának lehetősége kedvezőbb volt, mint az Alföldön.

A nagyjelentőségű anyagot Végh József irányításával és Ördög Ferenc vezetésével a Zala megyei pedagógusok és más önkéntes munkatársak gyűjtötték. Közzétette Markó Imre Lehel (Zalaegerszegi és Lenti járás), Ördög Ferenc (Zalaszentgróti és Nagykanizsai járás), Kerecsényi Edit (Letenyei járás és Nagykanizsa város). Szerkesztette Papp László és Végh József. A névanyagot 210 gyűjtő szedte össze. Mivel a gyűjtések értéke elég különböző volt, néhány jó fülű munkatárs az egész gyűjtést ellenőrizte.

A könyv a következő fő részekből áll: Előszó és bevezető (5—32), Adattár (33—618), Mutató (619—737).

A bevezetőt Végh József és Ördög Ferenc írta. Elmondják benne a mű történetét, közlik a gyűjtés kérdőívét, leírják az ellenőrzés módszereit, tárgyilagosan feltárják a laikus gyűjtőkkel való gyűjtés nehézségeit, a helyesírási kérdésekben elfoglalt álláspontjukat tisztázzák, valamint megadják a közlés és szerkesztés szempontjait. A legfőbb tudnivalókat németül és oroszul is közlik a szerzők. A bevezető részt a községek betűrendes és sorszám szerinti felsorolása, valamint a rövidítésjegyzék zárja le.

A mű dereka az adattár. Járások szerint teszik közzé a községek belterületének és határának elnevezéseit mindenütt a határ térképével együtt. Ahol van hivatalos név, az szögletes zárójelben a népi elnevezés mögé kerül. A népi elnevezés erősen leegyszerűsített fonetikus átírásban olvasható az adattárban, de nyelvészeti célokra így is alkalmas, mert jelzi a kétféle rövid *e*-t, valamint az asszimilációkat és egyéb lényeges kiejtési változatokat (pl. *ö*-zés). A térképek elég nagyok, jól áttekinthetők, de kár, hogy nem egységes a méretarányuk. Nagyon helyes, és ügyes dolog volt minden község nevében azt is megjegyezni, vajon külső vagy belső helyviszonyragokat kívánnak.

A hatalmas helynévanyag birtokában sokkal könnyebben tájékozódunk majd földrajzi neveink élettanában. Már így is, szinte első látásra magától fölvetődik néhány érdekes kérdés. Ilyenként ragadom ki azt, vajon milyen meghatározó ragokat vonzanak a Zala megyei községek. Egy rövid kis statisztika is meggyőz a nyelvhasználat bonyolultságáról. Külső helyragok járulnak a *b, d, p, sz, zs* végű falunemekhez, valamint a *c, cs, g, gy, k, l, r, s, t*-re végződők többségéhez. Mindig belső helyragokat kapnak a nazálisokra (*m, n, ny*) végződő helynevek. A magánhangzóra végződők közül az *i* végűek nagy része belső helyragot kap, a többiek általában külsőt, első sorban a *-fa, -falva, -háza, -földe* végűek, de a *-falu* végűek már ismét belsőt. Nehéz eldönteni, miért kivétel a *c* végű helynevek közül *Maróc (Maródzba)*, a *cs* végűek közül *Ederics (Ederidzsbe)*, mikor a többi *c* és *cs* végű külső helyragot kíván: *Szellőrincén, Csácson, Rédicsén, Ótárcon, Csörnicön, Bécen, Garaboncon, Rigyácon*. A *-k* végűek közül *Bük* a kivétel (*Bügbe*). Még furcsább, hogy a *-szög* végű helynevek megoszlanak: *Kustánszögbe, Milejszögbe, Rózsásszögbe, Pálfiszögbe* stb., de *Egërszögén, Sárszögén*. Ott tehát, ahol az összetétel előtagja személynév, a belső, ahol köznévi, ott pedig külső helyragot használnak. Még furcsább, hogy *Szécsisziget* falu nevéhez a belső helyragok járulnak (*Szigebe*), de *Gelseszigeté*hez külsők: *Szigetén*.

Az is tanulmányozható, hogy mennyire megszegényítette és eltorzította a hivatalos utcanévadás az eredeti névállományt. Az eredeti név mond valamit az utca nagyságáról, fekvéséről, lakóiról, alakjáról stb. A *Kis ucca* neve azért volt ez, hogy megkülönböztessék a *Fő-uccától*. A *Temető ucca* a temető felé vezetett, az *Oskola uccában* volt az iskola stb. Most viszont kiválasztották 8—10 államférfi és költő-író nevét, és a legkisebb kétutcás faluban is van egy *József Attila* vagy *Bartók Béla utca*, noha e nagy nevek dicsőségét nem föltétlenül emeli, ha egy kis zalai falu sáros-poros utcája róluk van elnevezve. Azt hiszem Petőfi is inkább bosszankodna, mint örülne, ha megtudná, hogy a pölöskei *Gatya utca* most már az ő nevét viseli, vagy Móricz Zsigmond is ugyancsak csóválná a fejét, ha értesülne róla, hogy a milejszegi tanács a *Gatyaszár utcát* róla nevezte el. Nem különösebb megtiszteltetés Ady Endrének sem, hogy a türjei *Kutyaszoréttó* ma már *Ady Endre utca*. Azt sem tudom, mi szükség volt Pusztapaáti egyetlen utcáját elnevezni *Vöröshadsereg útjának*. Ahol egyetlen utca van, fölösleges elnevezni, mint ahogy nem is volt eddig sem neve, hiszen nem lehet más utcával összetéveszteni. Semmi értelme sincs olyan közéleti és művészeti nagyságoknak utcát adni, akiknek soha semmi közük sem volt az illető faluhoz. Azt természetesen találjuk, hogy Söjtörön van *Deák Ferenc utca*, de Ságvári Endrének körülbelül ugyanannyi köze van Türjéhez, mint Goethének vagy Napoleonnak. Városban, ahol többszáz utca van, jut elég arra, hogy nagyjainkat megörökítsük, de arra aligha van szükség, hogy csak Zala megyében Ady Endre 100, József Attila 40, Kossuth Lajos pedig majdnem minden faluban kapjon utcát. Ettől még Ady nem lett nagyobb költő, mint ahogy Kossuth Lajos is szívesen

elengedte volna, hogy az egyik legrosszabb minőségű cigarettánkat róla nevez-
zék el. Még szerencse, hogy a dülők nagy része megtartotta eredeti nevét, és a
Dögtemetőt, vagy Rókalikat nem nevezte el valamelyik községi tanácstag
valamely nagy költőnkéről.

Annál több érdekes adatot tartalmaznak a megbolygatatlan helynevek,
hiszen azok nyelvészeti, településtörténeti, gazdaságtörténeti, földrajzi szempont
ból egyaránt sokat mondanak. A helynevek legalábbis népi formájukban tükrö-
zik a vidék nyelvjárási sajátosságait (ë-zés, ö-zés, l-ezés). Az elpusztult települé-
sek neve rendszerint megőrződött falurészekben vagy dülőnevekben. Gazdaság-
történeti vonatkozásúak a földművelésre, állattenyésztésre, halászatra, keres-
kedelemre, közlekedésre utaló nevek. A folyószabályozások részben megvál-
toztatták a megye földrajzi képét, de számos, a régi vízrajzra utaló elnevezés
ma is fönmaradt.

Maga a vízrajz is külön tanulmányt érdemel. A megyében 200 körül van
a víznevek száma. A nagyobbak, a *Mura*, *Zala* (*Szala*) régiek, még a honfogra-
lás előtti időkből hagyományozódtak a mai lakosságra. Nagyrészt magyar ere-
detűek azonban a kisebb vizek nevei. Névlettani szempontból nagyon érdekes,
hogy egyes kisebb patakoknak a különböző falvakban más-más nevük is lehet.
Szóföldrajzi tanulságokkal is jár a víznevek vizsgálata. A megye északi részén
patak a kisebb vizek neve, délkeleten azonban *folás* vagy *árok*.

Amint már említettem, a megyében éppen a település állandósága, megboly-
gatatlansága miatt sok az ősi földrajzi név. Ugyanakkor itt is változnak a nevek,
egyesek kihalnak, mások ismét újonnan keletkeznek. A *Válicka* patak neve a
régii följegyzésekben hangtanilag kissé más alakokat mutat, pl. 1335: *Waruch-*
ka ~ *Warachka*, 1356: *Varuchkawyze*, 1381: *Vanuchka* (vö. PAIS L.: Magyar-
ságtud. Int. Évk. 1941—42, 93—95). A mai *Széviz* pedig egészen más néven
jelentkezik, pl. 1233: *Pylyscam* (tárgyeset), 1234: *Plyske*, 1268: *Plyzg* ~ *Plysg*;
1327: *Pwlyske*; 1349: *Pylyske*; 1356: *Peleske*; 1370: *Peleskevyz*; 1416: *Peleske*.
Mai neve csak a XVIII. században bukkan fel (PAIS: i.m. 98—102).

Elkerülhetetlen, hogy egy ilyen hatalmas adatközlő műben ne akadjanak
tévedések, hibák. Akadnak is. Néhány helyen vettem észre javítatlan sajtóhi-
bát, a zalai nyelvjárásban teljesen idegen, irodalmi alakokat (*-ban*, *-ből* ragokat
a *-ba* és *-bü* helyett), hosszú *i*-t a *víz* szóban stb. (pl. 207, 297, 455, 483, 491,
603. l.). Kár, hogy az egyébként szép, tiszta, áttekinthető térképek méretaránya
nem azonos.

Mindezek a kis kifogások nem érintik a mű értékét, és hálánkat az áldozat-
os tudományszeretet iránt.

Ezért hatott furcsán és szinte megdöbbentő módon az a ka'már-hang, amely-
ben a Népszava egy riportere pontosan ezt a munkát pellengérezte ki, hogy nem
a nagyközönségnek szól, kár volt kiadni, kit érdekel az ilyesmi. „A könyvkiadás
elrettentő példájának” említi a Zala megye földrajzi nevei c. kiadványt. Én meg
a műveletlenség és hozzánemértés elrettentő példájának említem meg a Népszava-

va cikkíróját. Zala megye vezetősége tisztában volt azzal, hogy nem üzletet csinál, hanem tudományos célra áldoz e mű kiadásával. Mindenképpen hasznosabb és nemesebb célra fordította a nem csekély összeget, mintha — tegyük föl — harmadrangú labdarúgó-csapat vendéglátására vagy fölszerelésére fordította volna ezt a pénzt. Ez a kiadvány **é v s z á z a d o k r a** tudományos érték marad, egy része a magyar múltnak és jelennek, amely a lelkes és áldozatkész munka nélkül talán nyomtalanul elveszett volna. A kiadót, a szerkesztőket és munkatársakat tehát nem gáncs, hanem dicséret és elismerés illeti meg. Reméljük, hogy a többi megye is követi a nemes példát.

KÁLMÁN BÉLA

SZABÓ ZOLTÁN: A kalotaszegi nyelvjárás igeképző rendszere

Nyelvtudományi Értekezések 48. Akadémiai Kiadó 1965. 115 l.

Kevés olyan területe van a nyelvtudománynak, amely érdekesebb és értékesebb adalékokkal szolgálhatna a hangtani, alaktani, mondattani, valamint lexikológiai és stilisztikai kutatások számára, mint a szóalakotásnak egyik legfontosabb, legtermékenyebb és legősbibb módja: a szóképzés. Ugyanakkor azonban azt is meg kell mondanunk, hogy az elmúlt években a hangtani, mondattani, jelentéstani cikkek, valamint az új nyelvészeti irányzatokat és módszereket ismertető vagy azokon felépülő tanulmányok mellett a szóképzéssel foglalkozók erősen háttérbe szorultak.

Az igaz — és erre a mű szerzője is rámutat (5) —, a történeti és leíró nyelvtanokban a képzők (különösen az igeképzők) tárgyalása központi helyet foglal el, és fontosságának megfelelő terjedelemben tárgyalják, de „a magyar nyelvtudomány az igeképzők vizsgálata tekintetében még sok mindennel adós” (uo.). Ennek talán az az oka, hogy mind történeti, mind leíró szempontból még igen sok a tisztázni való a képzők keletkezésére, életére és a nyelvi rendszerben betöltött szerepére vonatkozóan. S így a kutatónak e problémákkal való foglalkozás közben a nyelvtudomány csaknem valamennyi területére (sőt igen gyakran még a rokon tudományokéra is) át kell nyúlnia, elméleti és gyakorlati tekintetben sokszor ú t t ö r ő munkát végeznie. Ez pedig nem könnyű és főleg nem hálás feladat.

Így magyarázható, hogy nyelvtanainkban, tanulmányainkban inkább a terjedelem jelzi a szóképzés fontosságát (a fellelhető összes képző és képzőbokor bemutatása számtalan adattal, példával), mint a mélybe menő elemző tárgyalás mód — történjék az történeti vagy leíró szempontú munkában.

Az ismertetendő monográfia éppen ezen utóbbi tárgyalásmódra tesz igen szép és követésre méltó kísérletet. Egy nyelvjárás — a kalotaszegi — igeképző-